

Vážení a milí čtenáři,

při zkoumání poválečné historie se většinou soustředíme na konkrétní politické události nebo lidské osudy. Méně už se připomíná, že doba po roce 1948 do naší kotliny nepřinesla jen společenské zvraty nebo příběhy o útlaku a bezpráví, ale zůstala po ní také výrazná a dosti svébytná vrstva kulturního dědictví. V reflexi toho, co nám doba vlády jedné strany zanechala na poli umění, přitom panují přinejmenším stejné rozpaky a spory jako při hodnocení tehdejších dějů a osobností.

Málokde je to dnes patrné tolik jako v oblasti architektury. Za čtyři desetiletí komunistické vlády v českých zemích vznikly stovky veřejných staveb – okresní a národní výbory, školy a školky, sídliště, obchodní i kulturní domy, sportoviště, nádraží... Přitom platí, že čím výraznější je realizace, tím silnější panuje pochybnost o tom, jak k ní vlastně přistupovat. Můžeme stavby objednané a financované zločinným režimem hodnotit jen ryze esteticky? A není naopak jazyk architektury natolik abstraktní, že bychom jej měli posuzovat bez vazby na politickou pěnu dní? Medializované případy z posledních let, mezi nimiž největší pozornost získala demolice pražského areálu Transgas, ukazují, že v tom stále nemáme jasno: stavbě, kterou jedni považují za unikátní architektonický počín evropské úrovně, dávají druzí nálepku komunistické architektury, která zviditelňuje nevkus a aroganci režimu.

Pravda nakonec bude složitější, než naznačují oba krajní názory. Její hledání přitom komplikuje nejen otázka subjektivního vkusu nebo generační posuny v pohledu na etapu před listopadem 1989. Ukazuje se v první řadě, že o podmínkách, ve kterých se v letech 1948–1989 projektovalo, stavělo nebo rekonstruovalo, víme zatím překvapivě málo.

Dokazuje to i nynější číslo *Paměti a dějin*, které se pokouší jedno z takových bílých míst naší historie zaplnit. Připomíná osudy méně známých obětí komunistických perzekucí – v rámci politických procesů 50. let skončilo za mřížemi velké množství architektů, inženýrů, památkářů a techniků, v převážné většině zkušených specialistů. Takový potenciál nechtěli pragmaticky uvažující

představitelé režimu nechat jen tak zahálet v lágrech. Ve vybraných věznicích (z nichž nejvýznamnější byla pražská Pankrác) proto na základě sovětského vzoru vznikly tzv. technické ústavy, oddělení, v jejichž rámci vězni s inženýrskými diplomaty pro stát zpracovávali architektonické návrhy a inženýrské projekty. Režim jim svěřoval i významnější úkoly – také proto, že zestátněný „stavební sektor“ pracoval neefektivně. Odsouzení nepřátelé režimu, tito novodobí „otroci s inženýrským diplomem“ tak paradoxně kreslili sídla národních výborů, sorelové kulturní domy, pětiletková sídliště nebo dokonce

přísně tajné vyletní letoviště komunistických pohlavárů.

Největší výkon podávaly vězeňské technické ústavy v padesátých a raných šedesátých letech. Fungovaly však až do pádu režimu v roce 1989. Prošly jimi stovky lidí, včetně skutečných osobností oboru. Je proto zarážející, jak dokonale se podařilo povědomí o tomto systému z historické paměti vytěsnit – mezi architektky, inženýry nebo historiky umění existuje o této dějinné epizodě přinejlepším jen matné tušení. Série příspěvků, které připravily Šárka Koukalová a Eliška Podholová Varyšová (za přispění a konzultace

historiků Kláry Pinerové a Aleše Kýra a právníka Martina Karásk), se to snaží částečně napravit. Studie vypracované na základě archivních rešerší a svědectví pamětníků doplňují dva obsáhlé rozhovory s někdejšími pankráckými vězni, nedobrovolnými zaměstnanci vězeňských technických ústavů. I když předkládaný materiál téma zkoumá hned z několika různých rovin, je zřejmé, že výzkum je teprve na začátku – už proto, že fenomén technických vězeňských ústavů se týká daleko většího množství oborů, nejen stavitelství. Snad tedy poslouží také jako podnět a inspirace pro další badatele.

Smysl má ale nepochybně i pro nás ostatní. Minimálně proto, že tyto příběhy vnáší do debaty o poválečné architektuře další komplikující prvek. Při vědomí toho, jak některé stavby vznikaly, se jednoduché nálepky o „totalitním nevkus“ nebo „komunistické architektuře“ rozdávají přece jen poněkud hůře.

Inspirativní čtení přeje
Jakub Bachtík

